

Трансформація звуків

Задача 1

Дано сербські іменники чоловічого роду у називному та орудному відмінках однини:

Називний відмінок	Орудний відмінок	Переклад
Беч	Бечом	Вена
бик	биком	Бик
бод	бодом	Бал
број	бројем	Число
валцер	валцером	Вальс
голуб	голубом	Голуб
добош	добошем	Барабан
играч	играчем	Гравець
израз	изразом	Вираз
јеж	јежом	Їжак
кељ	кељом	Сорт капусти
кош	кошем	Кошик
ладолеж	ладолежом	Берізка
лемеш	лемешом	Леміш (частина плуга)
пањ	пањем	Пень
реп	репом	Хвіст
сендвич	сендвичем	Бутерброд
траг	трагом	Слід
ћуран	ћураном	Індик

Утворіть орудний відмінок однини для наступних сербських слів:

веш – «білизна»

извештај – «повідомлення»

лосос – «лосось»

муж – «чоловік»

нож – «ніж»

пиштољ – «пістолет»

Сењ – «Сењ (місто у Хорватії)»

сусрет – «зустріч»

хокеј – «хокей»

Примітка. ј читається як й, љ – приблизно як ль, њ – приблизно як нь, ћ читається дещо м'якше, ніж ч.

Задача 2

Дано давньоанглійські слова і їх середньо англійські відповідники у тому вигляді, в якому вони представлені в середньо англійському рукописі «Ормулум» (бл. 1200р. н.е.):

bed – bedd ‘ліжко’	mōdor – moderr ‘мати’
betst – bettst ‘кращий’	open – openn ‘відкритий’
cūpan – kīþenn ‘оголошувати’	riht – riht ‘правий’
dumb – dumb ‘німий’	talū – tale ‘розповідь’
dynt – dinnt ‘удар’	þancian – þannkenn ‘дякувати’
fandap – fandepþ ‘відчуває’	werpan – werrenn ‘кидати’
fōt – fot ‘нога’	windwian – winndwenn ‘віяти (зерно)’
fyrst – firrst ‘перший’	winter – winnterr ‘зима’
lambru – lammbre ‘ягнята’	word – word ‘слово’
man – mann ‘людина’	wundrian – wunndrenn ‘дивуватися’
mīn – min ‘мій’	

Як виглядають у рукописі «Ормулум» слова, що відповідають наступним давньоанглійським словам?

- | | |
|-----------------------------|--------------------------------|
| (a) duru – ? ‘двері’ | (g) hatian – ? ‘ненавидіти’ |
| (b) englas – ? ‘ангели’ | (h) līcaþ – ? ‘подобатись’ |
| (c) godspel – ? ‘Євангеліє’ | (i) lust – ? ‘бажання’ |
| (d) gold – ? ‘золото’ | (j) tunge – ? ‘язик’ |
| (e) gyltan – ? ‘грішити’ | (k) wansian – ? ‘зменшуватись’ |
| (f) hātan – ? ‘називатися’ | (l) wōd – ? ‘божевільний’ |

Примітка. Риска над голосною означає довготу. Давньо- і середньо англійська þ читається як англійська th.

Поняття зміни звуків

Під звуковими змінами розуміють будь-які зміни, що відбуваються в мові, які впливають на вимову або систему звукових структур (зміна фонем у цій мові).

Фонема – найменша неподільна звукова одиниця, з допомогою якої розпізнається значення слова (морфема). У мовленні фонемі реалізуються у вигляді звуків або їх поєднань. Вважається, що два споріднені звуки є варіантами однієї фонемі, якщо вони ніколи не зустрічаються в одній позиції.

Звукові зміни можуть бути як загальними (спричинені певним правилом, за яким зміни виникають у кожному слові мови, для якого виконуються певні умови), так і одиничними (виникати для одного слова чи групи слів).

Зазвичай такі зміни покликані спростити вимову сполучень звуків. Також може позначатися вплив інших мов чи діалектів.

Властивості змін звуків

Будь-яка зміна є обмеженою в часі і просторі, тобто вона впливає лише на слова і їх форми, наявні в мові (чи її окремих діалектах) у певний період часу.

Слова й звуки, отримані в результаті певних трансформацій надалі підпорядковуються усім правилам так само, як і ті, що були наявні в мові без трансформацій.

Звукові зміни відбуваються незалежно від граматики, наприклад, вони не можуть впливати лише на окремі частини мови. Винятками є випадки, коли зміна розпізнає початок чи кінець слова.

Трансформації звуків не мають винятків. Якщо у певному місці виконуються всі вимоги для зміни, то вона там трапиться. Вважається, що за наявності прикладів, що видаються винятками, має місце інша трансформація звуків, певні мови процеси або невиявлені вимоги до даної зміни.

Звукові зміни є неунікними. Усі мови змінюються залежно від місця і часу.

Задача 3

Задано пари відповідних одне одному слів двох мов, що розвинулись від однієї мови-пращура – литовської і латиської (литовські слова подані у не традиційній орфографії):

ЛИТОВСЬКА	ЛАТИСЬКА	
augti	augt	— рости
augi	audz	— ростеш
auga	aug	— росте
augau	augu	— я ріс
augai	augi	— ти ріс
geni	dzen	— женеш
gena	dzen	— жене
ginei	dzini	— він гнав
veiki	veic	— виконуєш
veikei	veici	— ти виконував
regēti	redzēt	— бачити
regējau	redzēju	— я бачив
akis	acs	— око
akī	aci	— око (зн. в.)
akīs	acis	— ока
akīse	acīs	— в очах
laikas	laiks	— час
laikai	laiki	— часи
laikū	laiku	— часів
upē	upe	— річка
upēs	upes	— ріки
upēse	upēs	— в ріках
kiltis	cilts	— плем'я
gīvas	dzīvs	— живий

Завдання 1. Визначте, яка з двох мов архаїчніша (тобто фонетично ближча до спільної мови-пращура)

Завдання 2. Визначте, які фонетичні зміни і в якій послідовності відбулися у менш архаїчній мові.

Задача 4

Португальська мова походить від латинської, тому основна маса її слів (так звані одвічно португальські слова) є результатом поступової історичної зміни відповідних латинських слів. Крім того, португальська мова запозичувала у різні періоди своєї історії слова з різних мов. У даній задачі сучасні португальські слова записані зліва, а слова, від яких вони походять, - справа. Відомо, що наступні португальські слова діляться за походженням на три класи: одвічно португальські, ранньозапозичені і пізньозапозичені:

chegar — plicare
praino — plaine
plátano — platanum
chão — planum
plebe — plebem
cheio — plenum
prancha — planche

Вкажіть для кожного португальського слова, до якого з трьох класів воно належить.

Примітка. У португальській мові сполучення ch читається як ш.

Різновиди трансформацій звуків

Асиміляція

За такої зміни один звук уподібнюється до іншого або ж два звуки стають ближчі одне до одного. Прикладами асиміляції може бути уподібнення сусідніх приголосних за дзвінкістю чи глухістю, за м'якістю чи за місцем і способом творення. При розгляді асиміляції між сусідніми звуками кажуть про прогресивну чи регресивну асиміляцію. Більш поширеною є регресивна асиміляція, за якої попередній звук уподібнюється до наступного (така асиміляція є характерною і для української мови). Для тюркських мов властивіша прогресивна асиміляція, за якої наступний звук стає подібним до попереднього.

Дисиміляція

Така звукова зміна є оберненою до асиміляції: один звук стає менш подібним до іншого, або два звуки стають менш схожими між собою. Такі зміни зазвичай є нерегулярними. В українській мові дисиміляція зазвичай викликана історичними змінами. Результатом регулярної дисиміляції може бути більше розрізнення фонем.

Епентеза

Вставка звука між двома суміжними. Наприклад, для слов'янських мов характерна вставка [л] між губним і [й], що видно з творення слова «земля»: [земйа]>[земл'а]. Зазвичай епентеза виявляється у вставці приголосного між голосними або голосного для розділення групи приголосних. Також можуть додаватись звуки на початку чи у кінці слова.

Елізія

Протилежний процес до епентези – втрата звука. Іноді її розділяють за видами в залежності від того, де знаходився втрачений звук (початок,

середина, кінець слова). Для англійської мови характерний різновид елізії, що називається стягненням: can not > can't.

Гаплогія

Випадіння одного з близьких за звучанням складів, як наприклад трагікокомедія > трагікомедія. Зазвичай відбувається при творенні слів злиттям основ.

Компенсуюче подовження

При зникненні приголосного голосний, що йому передує, подовжується.

Задача 5

У японській мові багато слів і словосполучень запозичені з англійської. Ось ряд таких слів і словосполучень (у російській транскрипції):

рэдзонансу, опутимисуту, пэн, эндзин, мэ:до ин дзяпан, янки:, но:то-букку, су:пу, ню:ё:ку-таймудзу, сэкусён, мо:та:, докута:, дзигудзагу, тиккэтто, индакусён, сёкку, сёппу, бурокку, барансу, уисуки:, майру, ойру, суро:ган, райбурари:, и:бунингу, бандаридзуму, инта:бю:, па:сэнтю, масса:дзи, ба:, сута:, аторакусён, о:ба:-ко:то, супи:до, дзя:наридзуму.

Завдання 1. Визначити, що ці слова можуть означати і які англійські слова їм відповідають.

Завдання 2 Установити, як виглядатимуть у японській передачі наступні слова:

elevator 'ліфт'; seal 'тюлень'; yard 'ярд'; bolt 'болт'; cook 'кухар'; trust 'трест'; crane 'підйомний кран'; knob 'кнопка'; victor 'переможець'; clerk 'клерк'; lucky 'щасливий'; colour 'колір'; supper 'вечеря'; error 'помилка'.

Примітка. При читанні японських слів кожен склад вимовляється так, наче він наголошений; двокрапка означає подовження попереднього голосного; м'яке с і м'яке дз вимовляються з шиплячим відтінком, майже як ш', дж'.

Метатеза

Два звуки (іноді два склади) міняються місцями. Наприклад, англійське comfortable вимовляється як comfterble. Метатеза допомагає уникнути небажаних звукосполучень у мові. Приклад такої зміни в українській мові: ведмідь<медвідь

Леніція

Наближення приголосного до голосного. Наприклад, глухий звук у результаті леніції може стати дзвінким, а проривний – щілинним. Тобто приголосний може змінити місце творення чи взагалі зникнути (в українській мові себе > -ся)

Сандгі

Зміна звуків, залежно від їх оточення, на межі слів або морфем. Прикладами є одзвінчення глухих звуків перед дзвінками в українській мові або зміна артикля *a>an* у англійській. Зазвичай виявляється лише у вимові, не впливаючи на запис слів.

Назалізація

Коли голосний передує носовому приголосному (іноді також у випадку, коли голосний передує такому приголосному) такий голосний вимовляється з видихом повітря через рот та ніс. У деяких мовах назалізовані голосні становлять окремі фонемі.

Зміни голосних

Гармонія голосних – уподібнення голосних у слові. Так можуть уподібнюватись голосні кореня до голосних афіксів. У деяких мовах присутній також зворотній процес, за якого голосні в слові стають менш подібними. Також для голосних характерні зміни у наголосі.

Задача 6

Дані деякі іменники словацької мови у називному відмінку однини та родовому відмінку множини, а також їх переклади:

<i>ceruza</i>	<i>cerúz</i>	‘олівець’
<i>horúčava</i>	<i>horúčav</i>	‘потепління’
<i>húsenica</i>	<i>húseníc</i>	‘гусінь’
<i>korytnačka</i>	<i>korytnáčiek</i>	‘черепаха’
<i>kuchárka</i>	<i>kuchárok</i>	‘кухарка’
<i>kvapka</i>	<i>kvapiek</i>	‘крапля’
<i>mŕtvola</i>	<i>mŕtvol</i>	‘труп’
<i>nížina</i>	<i>nížin</i>	‘низина’
<i>paradajka</i>	<i>paradajok</i>	‘помідор’
<i>skúška</i>	<i>skúšok</i>	‘іспит’
<i>srna</i>	<i>sŕn</i>	‘косуля’
<i>trojka</i>	<i>trojok</i>	‘трійка’
<i>uhorka</i>	<i>uhoriek</i>	‘огірок’
<i>velezrada</i>	<i>velezrád</i>	‘державна зрада’
<i>záchrankyňa</i>	<i>záchrankyň</i>	‘рятівниця’
<i>známka</i>	<i>znáмок</i>	‘відмітка’

Утворіть форми родового відмінка множини для наступних словацьких іменників:

- (a) *kyselina* 'кислота' (d) *vlna* 'хвиля'
(b) *obálka* 'конверт' (e) *vyhubka* 'роз'їзд'
(c) *preglejka* 'наклейка' (f) *záruka* 'заєм'

Примітка. Літери *l* і *r* в положенні між двома приголосними позначають **голосні** звуки (так звані «складові *л* і *р*»), знак ' над голосною позначає довготу; *ň* читається приблизно як *нь* в слові *кінь*, *y* – приблизно як *и*, *j* – як *й*, *š* – як *ш*, *ž* – як *ж*, *č* – як *ч*.

Ланцюгові зміни

За ланцюгових змін звуки міняються у декілька етапів. При цьому змінюватись може ряд властивостей.

Найвідомішою такою трансформацією звуків є **закон Гріма**, який описує перетворення праіндоєвропейських проривних приголосних на прагерманські. Він включає в себе 3 етапи:

1. Праіндоєвропейські глухі проривні приголосні перетворилися на глухі щілинні
2. Праіндоєвропейські дзвінкі проривні приголосні перетворилися на глухі проривні.
3. Праіндоєвропейські придихові дзвінкі приголосні перетворилися на дзвінкі або щілинні (алофони)

Алофон – варіант звучання фонемі залежно від її оточення.

Приклад такого ланцюга:

$d^h > d > t > \theta$

При цьому коли два шумних приголосних стояли поряд, перший підлягав правилу Гріма, якщо це було можливо, а другий – ні. Якщо ж у парі один з двох звуків був глухим, то пара оглушувалася.

Приблизно в той же час, що й закон Гріма, мав місце й **закон Вернера**, який спричинив одзвінчення глухих щілинних приголосних.

За законом Вернера глухі щілинні $*f, *p, *s, *h, *h^w$, що ідуть у слові одразу після ненаголошеного складу, перетворюються на $*b, *d, *z, *g, *g^w$.

Закон Грасмана для давньогрецької та санскриту

Якщо за одним придиховим приголосним іде інший придиховий у наступному складі, то перший втрачає придиховість.

Придихові приголосні характеризуються великим струменем видихуваного повітря, що створює фазу шуму в кінці їх звучання. Такими є німецькі [p], [t], [k].

Одним з мовних законів для прабалтослов'янської мови є **закон Хірта**

Наголос зміщується на попередню голосну, якщо вона не чергується при зміні слова, а за нею слідує гортанний приголосний, яким закінчується склад.

Цей закон не працював, якщо гортанний приголосний передував голосному або слідував за дифтонгом.

Дифтонг – складний голосний звук, що складається з двох елементів і утворює єдиний склад.